

Les Homilies d'Organyà i de Tortosa

JOSEP MORAN

Sabem que la predicació dirigida al poble en l'àmbit de l'Església llatina es feia en llengua vulgar, romànica o germànica, des del començament del segle IX, però no tenim cap mostra escrita d'aquests primers sermons. Del segle XI en tenim algun esbós, però, de fet, els primers homiliaris complets apareixen durant els segles XII i XIII. Michel Zink, al qual devem la primera obra de síntesi sobre la predicació en romanç abans de l'any 1300, en recull un total de 648 sermons, conservats en 79 manuscrits¹.

Aquesta producció escrita correspon al moviment de reforma impulsat per l'Església, el qual es coneix amb el nom de reforma gregoriana, a fi de superar la decadència dels períodes postcarolingi i feudal. Quasi tots aquests sermons provenen de la Gàl·lia, en llengua d'oïl o en llengua d'oc, però n'hi ha mostres d'altres àrees, com el Piemont o Catalunya.

En general aquests sermons o homilies presenten un caràcter molt popular, en què predomina el sentit moral, il·lustrat amb els *exempla* oportuns, seguint la línia pastoral de sant Gregori el Gran. Això comporta que s'hi incloguin tota mena de narracions piadoses, àdhuc apòcrifes, que realcin el caràcter moral del sermó, i que aquests sermons no presentin altres idees de caràcter doctrinal que les més bàsiques de l'ensenyament cristià.

A Catalunya, J. Miret i Sans va donar a conèixer a començament del segle XX les Homilies d'Organyà², que formen un conjunt incomplet de sis homilies completes, més uns fragments

de dues més, totes elles de caràcter penitencial, de sexagèsima a quaresma. Aquest homiliari es va convertir molt aviat en un símbol dels orígens de la llengua catalana i se sol considerar com el primer text «literari» de la nostra llengua. Tanmateix, no és el primer text escrit en català, i també és discutible el valor estètic «literari» d'aquests sermons senzills i populars, de caràcter bastant elemental. De fet, aquestes homilies han estat més valorades que no pas estudiades (fins al punt que algú hi va veure influxos de caràcter heterodox), de manera que fins i tot es creia, erròniament, que l'homilia 6 «Dominica vacatur» era un sermó de Sexagèsima, fins que recentment Benigne Marquès ha aclarit que es tracta d'un sermó de la «Dominica II in Quadragesima» segons la Consuetudina d'Urgell; B. Marquès considera, a més, que el manuscrit que coneixem, per les seves errades i omissions, fa pensar que es tracta més aviat d'una còpia que no pas de l'original³. A més, aquestes homilies presenten diversos occitanismes, poc explicables si es tractava d'un original⁴. Més recentment encara, Jesús Alturo ha fet un estudi paleogràfic del manuscrit i ha arribat a la conclusió que des d'aquest punt de vista hem de situar aquesta còpia al començament del segle XIII i que res no s'oposa que pogués ésser feta per un copista d'Organyà mateix⁵.

Les *Homilies de Tortosa*, contingudes en un manuscrit pràcticament coetani al d'Organyà, tot i que foren publicades pel romanista A. Thomas en 1897⁶, abans, doncs, que les d'Or-

ganyà, passaren desapercebudes estranyament durant molt de temps. Són escrites en occità provençal, encara que presenten catalanismes atribuïbles al copista i fragments traduïts al català sobre el text provençal. Formen un conjunt notable però incomplet de vint-i-dos sermons, tant del temps litúrgic ordinari com de celebracions de sants, que corresponen a les festivitats més importants de l'any litúrgic i del santoral de l'època, en què el poble anava a missa. Totes aquestes homilies aporten informació abundant de la religiositat popular, especialment les dedicades als sants.

En relació amb les d'Organyà, M. Zink, en el seu estudi esmentat s'adonà que l'homilia corresponent al Dimecres de Cendra és idèntica en ambdós homiliaris, però que el text d'Organyà és en català i el de Tortosa, en provençal, presenta un afegit. Aquesta coincidència ens va permetre deduir que les d'Organyà són traducció d'un text provençal, ço que justifica els occitanismes que s'hi havien observat⁷.

L'existència a Tortosa d'un homiliari en llengua occitana, provençal, s'explica pel fet que immediatament després de la reconquesta d'aquesta ciutat en 1148 per Ramon Berenguer IV, s'instituí a la catedral restaurada una comunitat canonical regular agustiniana segons el model de Sant Ruf d'Avinyó (d'on havia estat abat sant Oleguer, antic canonge de Barcelona), a Provença, que llavors era governada pel comte Ramon Berenguer III, nét de Ramon Berenguer III el Gran, de Barcelona, sota la tutela precisament de Ramon Berenguer IV de Barcelona.

¹ Michel Zink, *La predication en langue romane avant 1300*, Editions Champion, París 1976.

² Joaquim Miret i Sans, «El més antic text literari català», *Revista de Bibliografia Catalana* IV, 1904, pp. 30-47 i 215-220, reproduïdes pel mateix autor en *Antics documents de llengua catalana i reimpressió de les Homilies d'Organyà*, Barcelona 1915. Per a la bibliografia posterior sobre aquest tema, fins a 1994, veg. J. Moran Ocerinjauregui, «L'ús de la llengua vulgar per a fins religiosos i catequètics en els orígens», dins *Estudis de llengua i literatura catalanes/XXVIII* (=Miscel·lània Germà Colón, 1), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1994, pp. 81-87.

³ Benigne Marquès, «La transmissió manuscrita del text de les *Homilies d'Organyà*», dins *Urgellia*, XII, 1994-1995, pp. 415-424.

⁴ Veg. Adnan Gökçen, «The language of the *Homilies d'Organyà*», dins Joseph Gulsoy i Josep M. Solà-Solé (ed.), *Catalan studies. Volume in memory of Josephine de Boer*, Barcelona 1977; i Jordi Bruguera, «Les Homilies d'Organyà i els seus possibles occitanismes», dins *Actes du XIIème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, III, Université de Provence, Jeanne Lafitte, Marsella 1985, pp. 254-261.

⁵ Jesús Alturo, *Studia in codicum fragmenta*, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona 1999, pp. 266-278.

⁶ A. Thomas, «Homélie provençales tirées d'un manuscrit de Tortosa», *Annales du Midi*, IX, pp. 369-418.

⁷ Josep Moran i Ocerinjauregui, *Les homilies de Tortosa*, Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1990.

Il·li· q̄ natiu dñi.
 Vv· oia est sup nos q̄ natus est nō hōie sal
 uata. Auzaz fomes quan gran graug nos demostra
 nūllā lesēpaua. s̄o nos dez que una gran lux es oi
 nōsanda s̄ōie nos. Car lo n̄re saluador cel qui nos
 deu saluar del diable. exēmer n̄rēs p̄ccat̄. cel es
 or n̄r. Et era nos grāus ob̄s que el natus. q̄ atern
 m̄t nō p̄d̄m̄i t̄stuar en p̄p̄ad̄s. don ep̄a n̄r p̄ lo pe
 cat̄ de n̄r p̄p̄e adam. At̄m̄er nō p̄d̄a n̄r del
 p̄d̄er del diable. ni de sou senecū. Que ab̄m̄ que
 n̄r. s̄. p̄ctel mar n̄r p̄ nos. t̄st̄ aq̄l q̄ amauon n̄m̄.
 t̄st̄ amauon infern. Car ueritas iure. le quali s̄ōst̄
 exēcep̄ grāu martir̄ p̄ n̄r. s̄. q̄ p̄ n̄r lo cap
 t̄o n̄r p̄t̄ fo s̄p̄p̄t̄. Aned yf̄at̄s est̄m̄ ian hap
 t̄ista que deu h̄uier. Et p̄ n̄r era nos grāus ob̄s q̄
 n̄r s̄ōi natus. Car d̄asta pena en̄janauā. nos fo
 ob̄s q̄ nos t̄st̄at̄. Et p̄ n̄r. s̄. deus q̄ el s̄ōi el n̄r
 r̄ead̄m̄. exēp̄at̄ del celestial regn̄ de la d̄ereta del
 seu p̄p̄e. d̄erender en̄st̄ n̄r p̄ nos saluar. Et n̄r
 cor̄n̄ est̄ en̄ una gl̄oriosa t̄st̄ n̄r d̄ona s̄ōi. s̄. q̄
 n̄r non son n̄r gl̄oriosa t̄st̄ ni n̄r mar n̄r. Et n̄r
 s̄. n̄r en̄st̄ d̄a d̄asta gl̄oriosa t̄st̄ en̄ ber̄l̄em̄
 Et n̄r conere q̄ deus natus en̄ ber̄l̄em̄. Que ber̄l̄em̄
 d̄ona p̄ctel n̄r p̄ccat̄. Car ber̄l̄em̄. n̄rson de pa el
 apel̄da. p̄ n̄r car n̄r n̄r n̄r. s̄. le q̄l es apelat̄
 celestial p̄ct. si con d̄ez en̄ laūngeli. Ego sum p̄ctel
 uerit̄ q̄ d̄eulo d̄escend̄. Et son p̄ctel n̄r. q̄ d̄erender

del cel. p̄ctel es apelat̄ n̄r. s̄. p̄ n̄r car el p̄ctel
 n̄r ep̄m̄p̄t̄. Et p̄ctel los x̄p̄ans. los r̄id̄ent̄. los s̄p̄a
 gr̄m̄. et̄z los aūct̄s el̄s b̄st̄as. n̄r es apelat̄ p̄
 n̄r. car tot̄ t̄st̄ fo et̄t̄ t̄mp̄s et̄ et̄t̄s qūat̄m̄
 n̄r p̄ el. d̄ist̄ s̄ōi fo nos en̄ ber̄l̄em̄ en̄st̄ ian p̄
 nos est̄ en̄uolop̄t̄ en̄p̄uel d̄up̄s. Est̄ p̄ctel p̄ctel
 s̄ōi en̄ les n̄r̄ad̄or̄as de d̄ual b̄st̄as. Et d̄erend̄ s̄ōi
 p̄ qual m̄st̄iq̄ n̄r s̄ōi t̄st̄ n̄r̄t̄ con p̄ctel
 Car si n̄r el p̄ctel el p̄ctel n̄r̄t̄ n̄r̄t̄ p̄ctel
 n̄r̄t̄ s̄ōi s̄ōi. ep̄s est̄ en̄uolop̄t̄ de p̄ctel. si con
 n̄r s̄ōi q̄ el p̄ctel de n̄r lo m̄n. et̄ d̄erend̄ est̄ tot̄ l̄an
 el arḡent̄ el̄s r̄id̄ent̄s del s̄ḡla. p̄ctel p̄ctel n̄r̄t̄
 con p̄ctel n̄r̄t̄. s̄. Car el nos t̄st̄ d̄erend̄
 nos n̄r d̄erend̄ p̄ctel los n̄r̄t̄ n̄r̄t̄ en̄st̄ s̄ḡla.
 en̄ n̄r con el n̄r̄t̄ p̄ctel p̄ctel. n̄r s̄ōi p̄ctel
 el. Et n̄r̄t̄ am̄st̄an el q̄ n̄r̄t̄ n̄r̄t̄. ni n̄r̄t̄
 am̄st̄. ni n̄r̄t̄ n̄r̄t̄ d̄ast̄ s̄ḡla. En̄st̄ d̄erend̄
 la sua n̄r̄t̄. n̄r̄t̄ n̄r̄t̄ n̄r̄t̄ s̄ōi. Et n̄r̄t̄
 n̄r̄t̄ n̄r̄t̄ q̄ n̄r̄t̄ s̄ōi n̄r̄t̄ q̄ d̄erend̄ n̄r̄t̄
 saluar. Car s̄ōi d̄erend̄ s̄ōi ian en̄ laūngeli. Et
 en̄st̄ n̄r̄t̄ n̄r̄t̄ laūngeli n̄r̄t̄ p̄ctel. lo q̄l n̄r̄t̄
 d̄erend̄. Annuncio ūt̄ ḡaud̄iū n̄r̄t̄ q̄ n̄r̄t̄ est̄ n̄r̄t̄
 hōie saluar. n̄r̄t̄. Et n̄r̄t̄ am̄st̄ s̄ōi gr̄m̄. car
 el n̄r̄t̄ n̄r̄t̄ lo saluar del n̄r̄t̄. Et n̄r̄t̄ am̄st̄
 una gr̄m̄ comp̄na del̄ arḡent̄ q̄ en̄m̄on gr̄m̄
 p̄ctel d̄erend̄. Et n̄r̄t̄ s̄ōi el cel n̄r̄t̄ s̄ōi. en la

A.C.T. Cod. 106

A més, aquesta casa avinyonesa, que gaudia d'un gran prestigi i que contribuï al desenvolupament de la reforma gregoriana, fou el model de totes les canòniques agustinianes a Catalunya, com la d'Organyà, i degué facilitar homiliaris escrits a les canòniques catalanes a fi d'incrementar la pastoral popular, dels quals només ens han arribat aquestes dues mostres, d'Organyà i de Tortosa, que són còpia d'altres anteriors; però sabem pels vells inventaris, com el de Sant Joan de les

Abadesses, que n'hi havia d'altres que no han arribat fins a nosaltres. Devien ésser destruïts, quan van caure en desús, perquè tenien un caràcter eminentment pràctic, de manera que no és estrany que només ens n'hagin pervingut aquestes dues mostres⁸. Recentment ha aparegut el llibre *Homilies d'Organyà*⁹. Aquesta obra consta de dues parts: la primera, a càrrec d'A.-J. Soberanas i Andreu Rossinyol, de caràcter estrictament filològic, comença amb una «Introducció»

on s'afirma que J. Miret i Sans conegué el manuscrit a Organyà en 1905 i no en 1904 com havia dit ell mateix (encara que la data de la primera edició és de 1904, com hem vist abans). Seguidament s'hi fa una descripció rigorosa del manuscrit, de la grafia, de les edicions anteriors, i a continuació tres edicions diferents: diplomàtica (junt amb el fac-símil del manuscrit), crítica (anotada), crítica no anotada, i finalment una versió actualitzada, diferent de la que havia fet Jordi Bruguera anteriorment.

⁸ Això mateix va ocórrer, per exemple, amb l'*Ordinarium Sacramentorum Barchinonense 1501*, del qual només es conserva un exemplar (veg. La «Introducció» d'Amadeu-J. Soberanas a l'edició fac-símil, Institut d'Estudis Catalans, 1991, p.10), malgrat que era un llibre imprès, perquè devia caure en desús després del Concili de Trento. Remarquem que segons aquest llibre el sacerdot s'adreça al poble fidel en català amb la fórmula: «Honorables senyors e dones» (f. 31r).

⁹ A cura d'Amadeu-J. Soberanas, Andreu Rossinyol i Armand Puig, Ed. Barcino, Barcelona 2001; veg. recensió de Marcel Fitè dins *Llengua Nacional*, núm. 41, hivern del 2002, pp. 44-45; i la nostra, que apareixerà enguany en el núm. 14 de *Llengua i Literatura*.

La segona part «*Les Homilies d'Organyà: estructura i fonts*», a càrrec d'Armand Puig i Tàrrach, consisteix en un estudi intern d'aquestes homilies i dels seus precedents i fonts. En aquesta part, molt prolíxa, A. Puig fa aportacions interessants respecte de les fonts llatines d'aquestes homilies, i al mateix temps exposa unes hipòtesis, que reitera, que creiem que no són gaire fonamentades¹⁰.

Així, segons Marcel Fité, «Armand Puig i Tàrrach desaconsella de mantenir el punt de vista tradicional que defensava l'origen provençal de les nostres *Homilies*: «sembla clar, doncs, que les Homilies d'Organyà, llevat de la quarta, són obra original d'un autor-redactor autòcton, que ha produït directament un text català a partir de fonts llatines i si bé aquest text integra un cert nombre d'occitanismes, no és traducció de cap original occità»». Però això no es pot deduir fonamentadament si no s'ha fet prèviament un estudi lingüístic acurat del text d'aquestes homilies, que és precisament el que manca en aquest llibre. Nosaltres no creiem d'antuvi que això sigui ni tan sols possible a la vista de la nota que els editors, A.-J. Soberanas i Andreu Rossinyol, posen en la línia 7, v3, corresponent a la tercera homilia, en què constaten que apareix «*dix*: literalment «digué», però caldria esperar-hi «diu». És molt possible que, com indica Moran [*Homilies de Tortosa*], (pp. 218-219), l'adaptador [sic] confongui el present *diz* amb el perfet *dis* occitans i que de vegades posi el segon en comptes del primer» (p. 86); i en l'homilia V, a més de les formes verbals catalanes *lexà* (f. 6r 22) i *exajà* (f. 6v 13 i 14), hi apareixen les respectives occitanes *lexet* (f. 6r 23) i *exajet* (f. 6v 3), que no hi haurien figurat si no s'hi partia d'un text occità. Així, doncs, aquesta homilia també tenia una base occitana i no pas directament llatina com opina A. Puig.

A més, contra l'opinió dels autors anteriors, A. Puig considera que l'homilia I no és dedicada al diumenge de Quinquagèsima sinó a la festa del trasllat de Sant Agustí, celebrada el 28 de febrer pels canonges regulars agustinians. Per això suposa, a més, que aquestes homilies eren destinades a la predicació interior dels canonges i no pas al poble. Nosaltres no considerem gens probable aquesta hipòtesi, tenint en compte llur caràcter eminentment popular; però això serveix a A. Puig per a conjecturar forçadament que foren escrites l'any 1203 pensant en el calendari litúrgic de l'any 1204, i a Marcel Fité per a demanar «que les institucions, local, comarcal i nacional, sàpiguen estar a l'alçada de les circumstàncies i que l'any vinent, el 2003, data en què es complirà el vuitè [pretès] centenari de les *Homilies*, se celebri aquesta efemèride amb el ressò, la dignitat i els honors que sens dubte es mereixen», afirmació que considerem desencertada perquè es basa no pas en un fet provat, ni tan sols probable, sinó en una simple conjectura que creiem que no té gaire fonament.◆

Fundada el 1886

**PASTISSERIA
BOMBONERIA
CONFITERIA
GELATERIA**

Major de Sarrià, 57

08017 BARCELONA

**Tels. 93 203 07 14 / 93 203 00
04**

Pl. de Sarrià, 12-13

08017 BARCELONA

**Tel. 93 203 04 73 / Fax 93
280 65 56**

¹⁰ El fet que es tracta de simples suposicions ja fou reiterat per Alexandre Olivar precisament en el seu discurs de presentació d'aquest llibre, publicat a *Serra d'Or*, octubre de 2002, p. 71 [775].